

Pascal Gielen
*The Murmuring of the Artistic
Multitude: Global Art, Memory
and Post-Fordism*

Pascal Gielen en Paul
de Bruyne (red.)
*Arts in Society: Being an Artist
in Post-Fordist Times*

Merijn Oudenampsen

Twee nieuwe ontwikkelingen deden aan het einde van de jaren negentig hun intrede in de Europese culturele wereld. Aan de ene kant was er de geboorte van het creatieve industriebeleid, eerst in Londen via de *white papers* van het ministerie van Cultuur onder New Labour en niet veel later via het beroemde boek van Richard Florida, *Rise of the Creative Class*. Het was een reactie op de steeds centralere rol van cultuurproductie in de economie, een ontwikkeling die door de Amsterdamse ‘überplanner’ Zef Hemel op gevatte wijze samengevat is als ‘de economie wordt steeds cultureler, en de cultuur wordt steeds commerciëler’. Met het creatieve industriebeleid deed een meer bedrijfsmatige opvatting van cultuur en kunstpraktijk haar intrede, die in grote delen van Europa’s culturele beleidsapparaat de nieuwe norm zou worden. De kunstenaars en cultuurwerkers zelf, nu betiteld als ‘cultureel ondernemers’ of ‘creatieve klasse’, zijn inmiddels uitgeroepen tot rolmodellen van de nieuwe economie. Zij worden gezien als de belichaming van de nieuwe, flexibele werkethiek gebaseerd op ondernemerschap, sociaal netwerken, het vermogen met

Amsterdam, Valiz, 2009,
ISBN 978-90-78088-34-9,
368 blz., € 19,90

Rotterdam, NAI Uitgevers,
2009,
ISBN 978-90-5662-71109,
208 blz., € 23,50

continue onzekerheid om te gaan, levenslang leren, creativiteit, innovatie, en zo verder.

Aan de andere kant was er de wederopbloei en internationale popularisering van radicale theorie. Eén stroming stond daarbij bijzonder in de schijnwerpers, uitgedrukt in het succes van het boek *Empire* van de hand van Antonio Negri en Michael Hardt. Deze stroming is bekend onder velerlei namen, sommigen noemen het postoperaïsme, anderen postautonomia, weer anderen noemen het – niet zonder sympathie – het ‘ketters marxisme’. Deze school van denkers anticepeerde en theoretiseerde de bovengenoemde economische transformaties, alsmede die van arbeidssubjectiviteit meer in het algemeen. Het is de kritische tegenhanger van de creatieve industrie filosofie. Via een reeks van conferenties – zoals DASH, NEURO, DOCUMENTA XI – werd postoperaïsme de nieuwe *lingua franca* van een politiek geëngageerde subscene in de Europese kunstwereld. De aanwezigheid in 2009 van enkele van de belangrijkste postoperaïstische intellectuelen bij Tate Britain – Maurizio Lazzarato, Judith Revel, Franco ‘Bifo’ Berardi en Antonio Negri – om het te hebben over de relatie tussen kunst en arbeid,



wijst op zijn nog steeds groeiende populariteit. In Nederland is de eerste ontwikkeling inmiddels tot de nieuwe standaard verheven in de culturele sector. Planners, beleidsmakers en vaak ook kunstenaars zelf, zien cultuurproductie grotendeels in termen van cultureel ondernemerschap en nemen vaak de bijbehorende bedrijfsmatige denkwijze over, zoals voorgesteld door Florida en New Labour. De tweede genoemde ontwikkeling echter, is nooit aangeslagen in Nederland. Dat is jammer, want het zou ons de analytische handvaten kunnen verschaffen om de centrale rol van kunst en cultuurproducenten te kunnen begrijpen. Deze uitdaging is nu aangegaan door kunstsocioloog Pascal Gielen. In twee recent uitgekomen boeken, *The Murmuring of the Artistic Multitude*, en *Being an Artist in Post-Fordist Times* (geredigeerd in samenwerking met Paul de Bruyne), poogt hij delen van het postoperaïstische lexicon te introduceren in de Nederlandse kunstwereld.

Het centrale thema dat Gielen behandelt in de twee besproken boeken, is dat van het postfordisme. Dit concept staat grofweg voor de nieuwe flexibele productiewijze die

het stokje heeft overgenomen van de oude industriële productiemodus – fordisme, een begrip van Antonio Gramsci, die daarmee refereerde aan het nieuwe model dat automaker Henry Ford introduceerde. In het fordisme was er de figuur van de kleurloze massa-arbeider, die aan de lopende band een breinloze en repetitieve taak moest volbrengen – denk aan Charlie Chaplins *Modern Times*. In het postfordisme zijn de creatieve en communicatieve arbeidsvaardigheden steeds belangrijker geworden om een productieproces gaande te houden dat in groeiende mate complex, gedecentraliseerd en dynamisch is. Het wordt mooi samengevat door de Italiaanse filosoof Paolo Virno, die refereert aan de borden die vaak aan de muur van de oude fabrieksruimten hingen: ‘Stilte! Werk in uitvoering’. In de nieuwe productieplekken, suggereert hij, is het eerder ‘Werk in uitvoering. Spreek!’

De essaybundel *The Murmuring of the Artistic Multitude* behandelt een reeks van thema’s, te beginnen met postfordisme, via geheugen en erfgoed, naar de globalisering van kunst en de biënnales. Gielen introduceert enkele van de basale Italiaanse concepten, (hij beroept zich daarbij grotendeels op het werk van Paolo Virno, en houdt gepaste afstand tot de meer messianistische aanpak van Negri): postfordisme, multitude, biopolitiek, virtuositeit, opportunisme. In de geheugen- en erfgoedsectie gebruikt hij het werk van de socioloog Erving Goffman om de relatie tussen kunst en collectief geheugen te doorgronden, waarbij veel

Vlaamse voorbeelden de revue passeren. Als laatste richt hij zich op de globalisering van de kunst en op de biënnales. Gielen bespreekt hier enkele interessante interviews met belangrijke Belgische curatoren, onder wie Jan Hoet en Barbara Vanderlinden, en hij ontwikkelt een suggestief schema om de nieuwe regels van het gemondialiseerde kunststelsel inzichtelijk te maken, gebruik makend van de kunstsociologie van Nathaly Heinich en Pierre Bourdieu.

De bundel *Arts in Society: Being an Artist in Post-Fordist Times*, is een combinatie van essays van verschillende auteurs (Michael Hardt, Rudi Laermans, en Paul de Bruyne) en interviews met toonaangevende kunstenaars zoals Pistoletto, Anne Teresa De Keersmaeker, Delbono, Matthew Herbert, Thierry De Cordier, Sang Jia en Pun Siu Fai. Helaas loopt de wisselwerking tussen de essays en de interviews spaak, doordat de meeste kunstenaars onverstaanbaar hun eigen eclectische posities verwoorden die (soms in tegenstelling tot hun eigen werk) weinig of geen relatie hebben met de postfordistische tijdgeest die Gielen en De Bruyne ter sprake willen brengen. In vergelijking met het sterk geschreven *The Murmuring*, komt dit boek daardoor minder uit de verf.

De centrale stelling die Pascal Gielen laat terugkomen in beide boeken, is dat de kunstwereld als een soort van voorloper, als een gedragsmatig laboratorium heeft gefungeerd voor de nieuwe arbeidsmoraal. Niet voor niets hebben kunst en cultuur een centrale rol in

de nieuwe economie gekregen, zo stelt Gielen. Het creatieve gedrag dat nu een standaard vereiste is in de postfordistische (creatieve) economie, heeft zich als eerste in de kunstwereld ontwikkeld. Gielen refereert aan Paolo Virno, die stelt dat ‘kunst zich nu heeft opgelost in de maatschappij als een bruistablet in een glas water’. De vraag die Gielen zich vervolgens stelt is: wat te doen met deze geïntegreerde en centrale rol van kunst in de maatschappij? Wat te doen met een bruistablet? Hij heeft zelf het kunstbedrijf zien veranderen van buitenbeentjespraktijk naar semi-gerespecteerd beroep, en ziet als lector Kunst en Maatschappij aan de Fontys Hogeschool voor de Kunsten in Tilburg daar jaar na jaar een spectaculaire groei van kunststudenten plaatsvinden. Pascal Gielen probeert de gevolgen van deze professionalisering in kaart te brengen voor de artistieke autonomie en praktijk. Het is een gedreven zoektocht naar kieren, scheuren en gaten, waarin een maatschappijkritische kunstpraktijk kan blijven fungeren.

Tenslotte moet het murmelen uit de titel *The Murmuring of the Artistic Multitude* begrepen worden als een vorm van verzet. Zoals Gielen uiteenzet, is murmelen een extralinguïstisch en vitalistisch rumoer, een kunstzinnige manier van zijn, die zich verstaanbaar kan maken zonder gerecupereerd en gecoöpteerd te worden. Onder de radar van commercialisering en gevestigde belangen. Laten we hopen dat het gemurmel zich verspreidt uit de breuklijnen van het kunststelsel. Laten we hopen dat het nog lang rumoerig blijft.